

Pavel Eisner

BOHYNĚ ČEKÁ

traktát o češtině

druhé vydání

první exilové

Přebal a vazbu knihy
navrhl podle původního vydání
Peter Heim

V říjnu 1977

vydalo nakladatelství

Konfrontation SA

Postfach 1355, CH-8048 Zürich

ISBN 3 85770 053 X

Cena vázaného výtisku 15,00 sFr.

V ceně knihy není započteno poštovné

Imprimatur: 30. září 1977

Copyright © by Dr. Dagmar Eisnerová, Switzerland

Printed in Switzerland

Psáno 9.-14. dubna 1945

Slečně

Dr. DRAHOMÍŘE ROTTEROVÉ

jež dala podnět k této knize

srdečně

AUTOR

Vzkazujete mi, Vzácná, abych napsal traktát o češtině, a to hned a zde, právě zde, na infekčním oddělení Bulovky, v naprosté izolaci, jejíž *cordon sanitaire* mě zbavuje možnosti, abych si opatřil jakýkoliv pramen, sebemenší pomůcku nejen snad vědní, ale také i jen inspirační. Jste věru krutá. Ale nevyzpytatelné jsou cesty redaktorek; a jako byste věděla, že tomu pokušení neodolám. I napíšu tedy. Napíšu přes to, že jsem na ten úkol sám a sám, jen se svou hlavou, bez jediné knížečky opěrné; přes to, že jsem za poslední tři roky napsal a do zásuvek uložil už hezkou kupu stránek o češtině, takže bych nebyl řekl, že o těch věcech češtinářských budu psát ještě jednou; napíšu tedy, ale selhání mé padni na hlavu Vaši.

Nenapíšu však zrovna traktát o češtině, napíšu jej o té naší jazykové kultuře; tedy na námět na mou věru ne nový, vždyť na ten námět psali už daleko hodnější než já; ale zároveň na námět bohužel ještě dávno ne zastaralý a tak časový, až srdce bolí. A bude to, říká mi předtucha, divný traktát, bude to *fejton*, a to hned *pětiarchový*, tuším, vždyť o čtyřech arších mluvil ten vzkaz a příkaz.

Fejton-monstrum tedy, a to v zemi, kde už i pouhé slovo

Divnější jest umění tvé nad můj vtip;
vysoké jest, nemohu k němu.

Kamž bych zašel od ducha tvého? Aneb kam
bych před tváří tvou utekl?

Zalm 139.

fejton o sobě je nadávkou. Obdobnou nařčení, že ta neb ona osoba ženského pohlaví je *lehká*. Nuže, nezapírám — budu *lehký*.

Je neděle osmého dubna 1945 večer. Uléhám na nemocniční postel infekčního pavilonu. A myšlenky jdou a jdou, jedna za druhou, jak ty krávy za vodou v dětské říkance, jak ty ovce v pohádce, jdou a jdou, pořád jedna za druhou — —

Ale jsou takové, že se z nich neusíná.

Ano, bude to fejton.

Ne však *besídka*. Jako že zde ležím a nemohu jinak: ne, nebude to *besídka*.

Něco jiného je vyspělost národního jazyka a něco jiného je úroveň národní kultury jazykové. Může se stát, že jazyková kultura národa pokulhává za jeho jazykem.

To je případ váš, vy lidé čeští. Máte v rukou stradivárky a hraje na nich jako šumaři; zdědili jste varhany, a myslíte, že to je flašinet; pročež na tom vašem dvoře opravdu mnoho hlasů krákoře: *prazádná Vox angelica*, a má-li to být *Vox humana*, nehodlám do ní vpadnout.

Jste miliardáři, kteří si libují v haluzně a pastoušce. To znamená: *jste disfunkční*.

Hanebně se nakládá s královnou Češtinou v zemi královny Češtiny. Hanebně mluvíte, hanebněji píšete. Andělská bytost, ta Čeština, že se od vás nevystěhuje někam na prérii u řeky Jacinta. Tam by se drozd a žluva a slavík učili od ní zpívat. Čemu jste se od ní naučili *vy*?

Už hrozí nedorozumění. Myslíte asi, že vám vytýkám t. zv. češtinářské poklesky. Ty také, drahouškové; ale něco jiného vám zazlívám *víc*.

Anebo myslíte, že vám vytýkám nelásku k Češtině. I kdež, však vím, že každý z vás ji *miluje*, na čestné slovo páteční i sváteční a na mou duši a na sto hříchů.

Jenže v Americe by z toho byl rozvod. Pro soustavné zanedbávání, pro nedůstojné nakládání u stolu a lože.

Kdy, povězte, začnete žít v jazyce *horoucně*, jak si toho žádá *taková* Milenka a Žena? Kdy přestanete chrápat po jejím boku?

Nechrápe český lyrik, ten je milovníček bdělý a vroucný (jakožto objevitelé nových slastí a rozkoší slova *Halas* a *Pali-vec* především). Próza výpravná, pokud za něco stojí, alespoň experimentuje, pracuje k těžkému porodu; a ve *Vladislavu Vančurovi* měla jazykového genia prvního řádu. Nechrápe hrstka českých essayistů.

To ostatní? *Miserere, Domine*. Lenost lenošná, dikční bačkorářství, temperament treboňských kaprů, jazykový esprit pantátobezouškovský, jiskřivost houby napité pivem. *Besídkářství* (*fuj!*). Rozumbradovství s vousy delšími než projektovaná podzemní dráha pražská.

Váš rozhlas?

Dnem i nocí valí se z té *právem* tak pojmenované Schweinovy na Vinohradech po vlastech českých líná vlna nudy a zoufalé jazykové a proto i každé jiné nenadanosti. Hudba českých slov? Jiskry sršící z českých vět? Trochu trošinku jazykového temperamentu, osobitosti, *nové krásy*?

Směj se, paňáco!

Když pathos, tedy takový, že si vzpomínám na hrdinskou skladbu, kterou jsme si urobili v septimě. Nesla se veršovým rozměrem *longitudinálním*, oplývala heroickými aliteracemi a zdobily ji též působivé efekty vokální, kterým jazykozpyt říká *dloužení emfatické*. Mám dosud v koutě paměti úryvek:

Tu rytíř Řehoř Řimbaba z Řeřichova sebou řuchl,
lěč věrný pánoš Honza botou plátovanou doňho štlchl:
— Vstaň, páne, chóp se zasejc svého méčového meče,
at nepřítel přes příkop peľný kopřyv s přýlbou neutěče!

Ach, kdyby to byl alespoň *takový* pathos!

Povězte, jak jen je možné, že to trpíte, že to snášíte, že alespoň pasivní resistencí, spotřebitelskou stávkou nesmetete to hrůzné mláto a bláto, tu jazykovou lenost, nenadanost, nevynalézavost, umlunenost, bezduchost svých přednášek, svého rozhlasu, mnohých periodik a přemnohých knih českých?

Quousque tandem, Honza? Jak dlouho vlastně hodláte chrápat?

Ale vždyť vy ani nechrápete. Dokazuje to váš zájem o jazykovou problematiku. Úspěch — zasloužený — sloupců a knih *Trávníčkových*. Ohlas průkopnických statí a knih Jana Mukařovského, Bohuslava Havránka, Viléma Mathesia, Romana Jakobsona. Rekordní náklad *Naší řeči*. Nával k přednáškám docenta *Oberpfalera* a jiných češtinářů. Fakt, že se dobře udržel odborný časopis s obsahem pro laika tak náročným, jak jej má *Slovo a slovesnost*.

Nejste tedy ještě ztraceni nadobro. Ale kdy jen se rozžijete také trochu *aktivně*? Kdy jen se započne váš zmnožený, umocněný, horoucí život v češtině a češtinou?

Vězte: prochází se po vašich končinách Bohyně věčně mladá, Matka Kybele Čeština, a chtěla by plodit, s vámi a z vás

počít, a čeká si milence. Milence ne jen tak *milující*, lásku jí vyznával už mnohý chudák nemohoucný: milence horoucí a náruživé.

Dočká se?

Quousque tandem?

Abyste vstali i jen o pět minut dřív, píšu tento sáhodlouhý fejton. (Ne *besídku*!)

— — — — —

Před deseti minutami jsem se dověděl, že od věřejška není už profesora Viléma Mathesia. Vzkročíme tedy *do nového* bez člověka, který byl personální unií vzácného vědce, myslitelské duchaplnosti, hrdinného trpitele a k tomu všemu ještě i šlechetná duše. Nebudu dnes už psát.

První a hlavní příčinou naší nedostatečné kultury jazykové jsou *školy*, z nich především školy střední; ty proto, že hlavně z nich vycházejí lidé píšící pro veřejnost — úředníci, vědci, spisovatelé. Proč neuvádí česká škola dost hluboko do šachet češtiny?

Mám pubertu bohudík už za sebou, i nebudu vinit učitele češtiny. Měl jsem češtináře zcela znamenitě a nikdy jim nepřestanu být vděčen: dali mi všechno, co *mohli*. Ne, co by byli *chtěli* — tolik, co mohli. Aby dali po vůli své hlavy a srdce svého, v tom jim bránila učebná osnova.

Monstrum horrendum, ta osnova. Čeští žáci skloňovali *oráč, oráče, oráči*, stupňovali *krásný, krásnější, nejkrásnější*, časovali *dělám, děláš, dělá*. Tak ještě v tercii, pokud vím. Následek byl, že a) žák unuděný přežvykováním toho, v čem nemůže pochybit ani český čeledín, nadobro odumřel pro předmět zvaný *čeština*, a že b) když padlo tolik času na *takové* věci, zbylo ho pramálo na to, čemu se žák přiučit měl, čeho nabýt bylo mu potřebí jako soli. Výsledek: český maturant jakožto naprostý netušivec ve všech složitějších, jemnějších, hlubších a vyšších věcech češtiny. Na gymnasiích to bylo trochu paralysováno výukou latinskou; maturanti reálek

však byli téměř šmahem češtinářští netušivci neprobudili, barbari brutissimi.

Kocourkovština *oráč, oráče, oráči* atd. atd. byla zatím zlikvidována, zasloužil se o to zejména výborný Václav Ertl, mně nezapomenutelný i jako můj franštinář. Přišly nové učebnice, též nové čítanky, ke sklonku První republiky proniklo na střední školu i trochu moderní estetiky jazykové. Je o něco lépe. Je už *dobře*? Sledoval jsem výuku v předmětu zvaném *Čeština* na svém vlastním dítěti: — prohlašuji, že to je pořád ještě bída, a to bída veliká.

Ale volám za svědka ne sebe, nýbrž vás: co pověděli na střední škole vám nebo vašim dětem o nejbytotnějších tajemstvích češtiny, totiž o tom, že se v ní kontrapunkticky prolíná dvojí prosodie, přízvukná a kvantitativní — fakt, který má důsledky nad každé pomýšlení pro zvukový charakter češtiny a pro organizaci českého verše i každé vyšší české prózy?

Upozornili vás (vaše děti) i jen jednou jedenkrát na podivuhodnou *elektrolytickou přeměnu* — dovolte mi ten výraz — kterou čeština významově přetvořila mnoho a mnoho slov přejatých především z němčiny? Jistě ani nevíte, oč jde — nuže tedy: záleží ta přeměna v tom, že čeština těm slovům ponechala zhruba jejich pojmové jádro, ale *zhelotisovala* je citovým a jakostním odstínem podřadnosti, inferiornosti, opovržlivosti, takže vznikly drahocenné diferenciáty typu *slečna: frajle; továrník: fabrikant; otec, starší muž: fotr; cestující: rajzák; strážník: policejnt, polda; policejní komisařství: pecírek; zastavárna: frc* atd. atd. na tucty a zas na tucty.

Co myslíte, nestálo za to, aby se vám o tom zmínili? Váháte-li s odpovědí, přečtěte si v mé *Knize o češtině* kapitolu o tom, jak suverénně, jak geniálně dovedla čeština naložit se slovy přejatými nebo za její dlouhé nemoci do jejího těla vniklými.

Co vám (vaším dětem) pověděli o *kadencování věty*, totiž o různých možnostech *rytmických*, jak zakončit větu? Otvíráte oči? A je to znalost, kterou měl ve středověku v malíčku každý městský písař (rozuměj podle dnešního názvosloví magistrátní tajemník).

Co vám (vaším dětem) řekli o možnostech harmonisačních a přeladovacích, které právě čeština poskytuje svou ohýbací soustavou na způsob tak ideální? Zas nevíte, co myslím? Srovnajte zvukový dojem z těchto sousloví:

Kamenná pohádka Praha vábí

(a-e-a - o-a-a - a-a - a-i)

vábení kamenné pohádky Prahy

(a-e-i - a-e-e - o-a-y - a-y)

vábení kamennou pohádkou Prahou

(a-e-i - a-e-ou - o-a-ou - a-ou)

To jest: při *minimální* změně výraziva a zachovav představový substrát, získal jsem konstrukci do různých pádů *trojí* zvukový charakter, asi jako kdybych si jeden a týž hudební motiv přehrával v A-dur, v B-dur a v Des-dur. A bez takového přehrávání, ladění, transponování nebylo, není, nebude stilisty — ani v próze, a to ani v dokonalé próze vědecké, politické atd. atd.

Co vám (vaším dětem) pověděli o jazykové organizaci české lidové písně? O závratných složitostech její prý-prostoty? O její alchymické dílně slova? O zlatém kapradí jejích slov a vazeb? A o tom, jak v hladině své - písňové - češtiny zrcadlí svět věcí stvořených?

Když tedy mlčíte jako zařezaní, odpustím si otázky po věcech subtilnějších a přikročím hned k resumé:

česká střední škola neučí češtině tak, jak by měla.

Ale vina není na učitelích.

Ne, učitel, t. j. středoškolský češtinář, není vinen. Neboť pokud nejde o hodně nedávného absolventa filosofické fakulty brněnské a ještě nedávnějšího odchovance fakulty pražské, nikdy neslyšel o těchto věcech v podání methodologicky usoustavněném. To se teď spraví; přestane trapnost, že učitel měl uvádět do zákonité soustavy jazykových jevů, které leda tušil z moci svého bystrého sluchu a vnuknutí.

Aby náprava byla úplná, bude třeba, aby se odštěpením od moderního jazykozpytu a moderní estetiky jazykové zřídily na filosofických fakultách stolice *stilistiky* jakožto disciplíny koncipované v duchu opravdu novodobém a s přednáškami povinnými pro všechny budoucí češtináře. Teprv pak máme naději, že dohoníme národy se skutečnou jazykovou kulturou: středoškolský učitel mateřštiny ve Francii, Anglii, Itálii je *především* odborným stilistikem, a je to věru znát na všech žácích, kteří prošli jeho rukama.

Ani to ještě nestačí. Nemá-li to zrovna od pána boha, není-li řečníkem od narození (jako jsou přírodní tenoři), neumí náš středoškolský učitel *mluvit*.

Tuto *nevlastnost* má společnou s veškerým výkvětem české inteligence. Český inteligent neumí mluvit. Cítí to

sám, i mluví nerad, t. j. je sice jako každý člověk na světě rád, když ho někdo poslouchá, ale nezbytný prostředek k tomu, právě svůj ústní projev, pocituje jako nezbytnost mrzutou. Pokud má trochu temperamentu, odplaví mu ji tréma, jakmile se octne na podiu — připadá si tam jako to kuře v nádražní dvoraně, které se v ní *jaksi necítilo doma*, jak dí proslulý verš. Znam vynikající vědce, skvělé hlavy nabitě poznatky i důvtipem, mistry svého oboru: a na podiu se vyjímají jako oběti jakéhosi zlého osudu, který je tam uspal a jimi zas uspává nás. Takový zjev na podiu ovšem k ničemu nepohne a nestrhne.

Nuže — na hudební konservatoři mají učitele češtiny, a myslím, že to není konservatoristům na škodu. Daleko víc potřebujeme však vice versa na universitách učitele přednesu a umění řečnického. Jeho přednášky měly by být ostatně povinné pro *všechny* posluchače *všech* fakult; bez nejmenší výminky však pro všechny kandidáty profesury. Absurdní představa: člověka, který si obral za životní úkol, že bude učit, ústně přednášeje učivo, nejen nikdo nikdy nepřiučil, *jak se vlastně učí*: nikdo s ním nikdy nenacvičil, jak se má mluvit, jak má a může čeština znít a působit. To profesor češtiny patrně nemusí vědět a umět. Představte si varhaníka, který po celý život mluví o píšťálách a o *dějinách* varhan a nedovede sám zahrát ani nejprostší *Pange lingua*.

Nedomnívejte se ostatně, že mám na mysli výuku *orthoepickou*. Tu také, ale je to v mých souvislostech složka poměrně podřadná. Mluvte s dobrými zpěváky: každý vám potvrdí, že mu jeho vlastní zpěv způsobuje slast čistě *fysiologickou*,

nevázanou valně na ráz skladby, kterou právě zpívá. Obdobně dobrý mluvčí a řečník: má *fysiologickou rozkoš z mluveného slova*. A jen kdo ví, jak slovo *chutná* na jazyku a na patře, bude plně prožívat dokonalou organizaci verše, věty, odstavce. Každý dobrý autor *slyší* a v duchu *mluví* svůj text; každý dobrý autor má při psaní hlasivky a hrdlo v němé činnosti (pokud si, což je ještě lepší, při psaní nezpívá): v každém dobrém autoru vězí zpěvák a rétor.

Jen kdo *slyšel* svá slova, než je promluvil, bude dobře mluvit. Jen kdo *slyšel* svá slova, než je napsal, bude dobře psát. Jen člověk, kterému — ať mluví, ať píše — stoupají jeho vlastní slova do hlavy a způsobují mu slastné chvění všech nervů, ba i všeho svalstva, jen takový dojme, pohne, přiměje k něčemu, strhne, unese. Jen z plamene bere se oheň, jen z rozkoše život, jen ze života slast.

Prosím vás všechny pěkně: buďte *trochu* opilí. *Trochu* plamen. *Trochu* život a proto též trochu slast nám ostatním.

Teprv takto odchovaný a uzpůsobený češtinář může plně prospět národní kultuře jazykové. Bude pak plnit funkci tak významnou, tak náročnou, že bude třeba poskytnout mu úlevy. Na fakultě v té podobě, že se mu sleví na nesmyslném (pro jeho poslání nesmyslném) balastu požadovaných *mikrologických* vědomostí v oboru historické mluvnice; ve škole, v praktické působnosti pedagogické, na ten způsob, že nebude už jeho povinností, aby zkoušel životopis Karla Sudimíra Šnajdra. (Pozor: ten se nezkouší už dávno, to vím také; ale kolik není Karlů Sudimírů, kteří se zkoušejí podnes!).

Anebo na to jděte s druhého konce. Zrušte personální unie, které slučují v jedné osobě portefeuille pro češtinu a latinu; češtinu, latinu a řečtinu; češtinu a franštinu; češtinu a němčinu atd. Stvořte aprobační předmět *čeština blank*, aby se takový jen-češtinář mohl *specialisovat*. To dnes nemůže, vždyť vleče životem přítěž druhého nebo i třetího předmětu vyučovacího. Zato bude dobře, bude-li takový *oproštěný* češtinář mít *povšechný* rozhled po jiných jazycích, zejména *словanských*. Dosadte na školy místo češtino-němčinářů atd. atd. skutečně *slavisty*!

Zároveň namiřte výuku ve všech ostatních jazycích stře-

doškolských dostředivě na češtinu. Nejvyšším posláním latiny (a řečtiny) na středních školách má být a proto budiž prohloubení, intensivace, kultivace *českého* jazykového povědomí v nás. To mi přizná každý rozumný klasický filolog; a říkám na jiném místě tohoto traktátu, že koruna slávy pro středoškolskou antiku záleží právě v tom, že dosud nebylo žáka s nadprůměrným prospěchem v latině a řečtině, aby nebyl zároveň daleko nadprůměrným stilistou českým, třeba neměl snad nijakou specifickou vlohu spisovatelskou. Obdobně naložte s jazyky moderními — spatřujte v každém z nich *soustavně* prostředek výborně vhodný k tomu, aby žák zbystřil svou vnímavost pro fakta a jevy *češtiny*. To implicitě znamená co nejvíc překladů z jazyka cizího do češtiny, překladů jakožto praktický seminář stilistický. Ale právě o překladech do mateřštiny je známo, že *nejsou* vhodnou cestou, jak se aktivně naučit cizímu jazyku. To dnes ví snad už každý. K čemu vám to tedy radím?

K paradoxu vám radím. Abyste uznali, že to není vhodná cesta, jak se naučit francouzsky, anglicky atd., i abyste přesto šli právě touto cestou. Abyste klidně přiznali, že střední škola vůbec *nemá* za účel, aby prostředkovala nějaké dovednosti praktické. Abyste přiznali, že co do prostředkování takových dovedností obchodní jednotřídka, tříměsíční kurs aranžérský předčí osmitřídni gymnasium. Abyste přiznali, že střední škola ještě nikoho nenaučila mluvit francouzsky, anglicky atd., zcela jak jí to vytýká taková spousta nesoudných lidí; ale dodejte, že vůbec *není* posláním střední školy, aby naučila mluvit francouzsky. Protože má úkoly zcela jiné:

je na světě k tomu, aby naučila myslet, aby vštípila metody soustavného usuzování spekulativního, aby dala základy vědních disciplin, aby zkyprila prst mladého ducha obsáhavým povědomím kulturním, a především aby dala co nejhlubší přípravu v mateřštině. Jinými slovy: nebojte se přiznávat, že A je opravdu A a že je máme proto, aby bylo A a nic jiného. Tu přípravu v mateřštině naše střední škola nedává, proto je to dnes instituce disfunkční.

Prohlédl jsem si dost zblízka čítanky pro školy střední, zejména vysvětlivky, kterými doprovázejí vybrané ukázky z české poesie a prózy. Neřekl bych, že ty komentáře jsou špatné. Nenajdete v nich už zvěrstva à la *Básník opěvá* jarní noc (rodný kraj, své papuče a čert ví co). Snaží se ty knížky stačit krokem i nové vědě estetické. Má neskromnost by však chtěla ještě víc. Upozornění na zvláštní *trouville* určitého slova básníková, na *zjevení nové krásy*, jakým je ta a ona *věta* rozbíraného autora; pobídky žákům — a ještě víc učitelům — aby daný verš, danou pasáž pokusmo obměňovali po svém a přesvědčili se tak estetickým experimentem *in corpore vivo*, že ten verš, že ta věta neměly, nesměly být napsány jinak; spolu s odkazy na básníková slova erbovní, heraldická, osudová, na slovní čepy a osy jeho vnitřní soustavy planetární, hvězdného nebe v jeho nitru. *Tomu* teprv bych říkal výchova k prožívání jazykového krásna. Namítáte, že bych tedy chtěl studující mládež infikovat estétstvím? Jen mě, drazí, vyslechněte až do konce. Když už tedy žijeme v zemi, kde se *aisthomai*, tedy *vnímám*, významově přerodilo v nadávku, nebojte se tolik toho estétství. Z chlapce nadáním a sklony předurčeného na strojaře, pilota, chirurga neudělá

estéta ani deset Janů Mukařovských. Ale o něco jiného běží, a to hned o věc dvojí. První z nich: v kom vlastně mají slovesní tvůrčové žít a přežívat, ne-li v těch, kdo povedou příští generaci národa? A za druhé: krásno básnické není nic jiného než *specifická* funkční dokonalost slova. Jsou však i jiné a bůhvíkolikeré specifické funkce slova; a je víc než pravděpodobné, že kdo se trochu pocvičil na výrazivosti a funkční dokonalosti slova básnického, bude jimi zcela samočinně obvěněn na celý život do té míry, že jeho koncepty, texty, skripta právní, správní, technická, vědecká budou psána jazykem *ad hoc* funkčně dokonalým, tedy zas na svůj způsob krásným; a nebudou-li ty texty dokonalé, budou alespoň prosty nejpustšího boiůfanství. Potvrdí vám každý pamětník časů v tomto případě opravdu lepších: dokud byla na gymnasiích tuhá kázeň latinářská, dokud se na nich — třebaže nedost a cestami nevhodnými — vnikalo do světa jazyků antických, psal každý odchovanec latinských škol dobře v svém jazyce národním, a psal v něm tím lépe, čím víc latiny si odnesl ze školy; a nijak nevadilo, že se třeba od maturity ani vzdechem nevrátil k Ovidiovi a Horácovi, Liviovi a Tacitovi. Bylo to už v něm, měl to naočkováno. Jaké to? Jazykovou bdělost, vnímavost pro funkční krásu slova, pro rytmus a kadenci věty. Byl *odbarbarisován*. V tom mají klasičtí filologové svatou pravdu a mít ji nepřestanou: latina a řečtina byly jedinečnou školou *mateřštiny*. *Tempi passati*, škoda jich, ale návrat k nim je nemožný. Čerpejme z nich alespoň poučení *per analogiam*. Mohla-li kvintesenciální rafinovanost periody Ciceronovy, mohla-li kamenná monumentál-

nost věty Tacitovy, mohla-li zázračná eurythmie a eufonie hexametry Ovidiova působit na celý svět bílého lidstva tak, že španělský lékař psal dokonale španělsky, francouzský botanik nebo fysik dokonale francouzsky, anglický filosof dokonale anglicky (a teď si přimyslete tři řádky samých atd. atd. atd.), znamená to, že jazykové krásno má přes všechny rozdíly materiálu i jeho aplikace společného jmenovatele na celém světě, tím spíš tedy v jednom a témže jazyce. Pročež mám za věc zhola nemožnou, aby mladý český člověk, který za návodu *dobrého* učitele *opravdu* prozřel pro funkční krásu verše Erbenova, Nerudova, Dykova, Bezručova (tři řádky samých atd.), pro funkční spanilost věty Chelčického, Komenského, Havlíčkovy, Šaldovy, Vančurovy, nepsal pak po celý život pěknou češtinou svá lejstra a skripta inženýrská, internistická, bakteriologická a bůhvíjaká ještě, ba i vyhlášku o kontumaci psů. — Hle a hele, všimněte si toho *ba* — *Ecce homo bohemicus*, vidíte ho, barbara? Žádné *ba*: mít národní Parnas 8900 m vysoký, toť hezká věc; ale *skutečná* jazyková kultura národní se měří podle toho, jak vypadají vyhlášky o kontumaci psů. A — Ave Caesar, moriturus te saluto (po česku: pane ministře, než to vyřknu, umřu, tak se tu mějte hezky) *nařízení o doplnění řízení při schvalování zcelování pozemků*.

Na Bulovce jsou hodní páni. Dali mi po té větě kafrovou injekci, i mohu zas dýchat. Vraťme se tedy k těm středoškolským čítankám. Napověděl jsem, co bych v nich rád viděl. Povím ještě, co by v nich *nemělo* být za živý svět: v jejich vysvětlivkách by nemělo být ani jediného *rovnítka*. Jakže — rovnítka? Jaký fantas mě to zas chytá?

Vyčkejte, milení, s informací, jak se nejfortelněji jede do Bohnic, a slyšte. Už jsem vám řekl, že to píšu na Bulovce, zhola bez materiálu, jen tak z hlavy. I nemohu to, co z té hlavy soukám, doložit příklady tak, jak bych si přál. Ale náhodou mi v kapse uvízl lísteček. Je to výpisek z dob, kdy jsem sbíral materiál pro svou *Knihu o češtině*. Ten nám teď poslouží. Dejme tomu, že v čítance jsou tyto verše Nerudovy (nebudou v ní nikdy, z důvodů *mravopopcečnosti*, ale dejme tomu):

*Tak vesele se to vandruje,
ve uzlíčku hřích dědičný —
ach, bez hříchu by ten květný svět
již zpola nebyl tak sličný!*

*A ptejme se pánů nebo sluh,
z měst slečinky, dívky vesské,
a každý nám chvějně přišeptne,
že hřešit je ach, tak hezké.*

Tak. A v poznámkách k této básni byly by m. j. také tyto vysvětlivky významové: *květný* = *kvetoucí*, *květy hýřící*; *chvějně* = *chvějivě*, *s chvěním*, *rozchvěně*; *přišeptne* = *zašeptá zblízka, do ucha*. — To tedy jsou ta rovnítka. A právě ona musí ze všech takových vysvětlivek ven, bez smlouvání. Vždyť je to lež a faleš. *Květný* není *kvetoucí*. *Chvějný* není *chvějivý*. *Přišeptne* není *zašeptá zblízka*. Nýbrž *květný* je v jazykové soustavě, která v normálu mluvy hovorové i jazyka spisovného zná jen spoj *Květná neděle*, tvůrčí deformací výraziva; *chvějně* vůbec nemohu, aniž smím odloučit od toho *přišeptne*, je jen sousloví *chvějně přišeptne*, a to je něco tak velikého jakožto Výboj a Trofej, že něco takového dovedl opravdu jen ten dávno ještě do hloubek svých jazykových kreací nezbádaný ŠEDÝ DEFORMÁTOR Jan Neruda Veliký. Kam pak s rovnítky na taková zjevení! To se nedá odrovnítkovat. I pouhý pokus by měl být trestný. Vždyť to *chvějně přišeptne* je — ale jak vám to říci, když to říci nedovedu, když jen kóktám volně podle Máchy:

*Kdo vyřekne a kdo ustanoví,
co verš tichý v šedém tají stínu?*

Věru, spíš by se to dalo *vyřici* suchou definicí latinskou: *chvějně přišeptne* je hermetický spoj kineticko-dynamický,

tremor dynamicus. Rovnítko? Na Jávě, Celebesu, v Brasílii jsou pohádkoví motýli, a entomologové jim dali jména po zásluze krásná. Dejme tomu, že se jeden z těch poletavých divů jmenuje Antiope glaukópis. Co byste řekli, kdyby vám tu okřídlenou pohádku i to její jméno vyrovnítkovali takto: Antiope glaukópis = motýl.

Nu tak tedy. A teď konkrétně: *není* synonym; a už do hlav terciánských by se mělo vtoukat, že *není* synonym, že *není* na světě dvou slov navzájem zastupitelných a že celý svět odstínů dělí i tu prostinkou spojku *i* od neméně prostinké spojky *a*. Vy však svými rovnítky vnukáte, očkujete, živíte nestvůrnou pověrou, že slovo *S* lze vyjádřit, vymezit, *vyřici* slovem *S*¹. A tomu se říká stilistika a výchova k jazykové kultuře?

Vím, ta rovnítko jsou z rozpaků. Chcete to verbum rarum, rarissimum, *hapax legomenon* objasnit, tlumočit alespoň co do jeho obsahu t. zv. *logického*. Dobrá. Ale kdybychom si alespoň povšimli, jak to dělají matematikové. Ti spojují hodnoty *přibližně* rovné zvláštním znamínkem $\approx$, tedy třeba:

$$0.9999 \approx 1$$

Ani to by však nestačilo. *Květný* $\approx$ *kvetoucí* — zas lež a fa-leš. Jako kdybyste řekli, že krychle je skoro válec. Není a nebude. A vaším úkolem je právě, abyste vtoukali už do terciánů, *nejpozději* však do kvintánů, že krychle není válec a že nebe nejsou dudy. Jak to tedy zařídit, aby Neruda byl učební pomůckou a přec zůstal celý? Nevím, draží, nemámť

zkoušek způsobilosti pro vyšší školy střední. Ale kdybych byl nějakým vrchnostenským úkazem donucen, abych těm věcem učil, udělal bych to, myslím, takto: dal bych ty verše přečíst tak, jak je napsal Šedý Deformátor:

.....
a každý vám chvějně přišeptne
.....

Potom bych je řekl tak, jak by je napsal nějaký Ne-Neruda:

.....
a každý vám s chvěním zaseptá
.....

Potom bych se zeptal, slyší-li kdo nějaký rozdíl, a v čem a proč a jak.

Věřím — *quand même* — v mládí, i myslím, že by se někdo ozval. Toho kloučka, to děvče bych pak už nepustil s očí až do maturity.

Ale ovšem bych po tom pokusu vyložil slovy co možná plamennými, že *není* a *nebude* synonym.

Namítáte: A co by tomu řekl pan zemský školní inspektor?

Ale to se vám divím, milení: vždyť já vím, že bych letěl z ústavu.

Dovolte, abych uvedl protějšek k tomu výrazivu Nerudovu. Téměř každé poučení o estetice českého slova může tak či onak navázat na *Máchu*, do takové míry je v Máchovi

vlastně už *všechno*. (Šalda si přál díla zhuštěná jako Magiho masný výtažek — *deset volů v jedné piksele*; nuže, Mácha je celá Argentina v jedné piksele). Zároveň je Mácha nejsoustavněji zbadaným básníkem českým. I postačí při výkladu ve škole inteligentně shrnout a *improvisačně* aplikovat, co naše nová věda o Máchovi zjistila, formulovala nebo i jen nadhodila.

Činí tak *mnoho* češtinářů? Znáám bohužel případy radikálně opačné; případy, že žák — a daleko nadprůměrný — neměl z povinného školního autora Máchy téměř nic (t. j. měl přec, ale nikoli přičiněním učitelovým). Ostatně i proto, že se při výkladu zanedbává složka *anekdotická*. I netečníky a *těžké případy* v lavicích by upoutalo, kdybychom jim — en passant — pověděli na př. o nedorozumění a renkontru s Čelakovským pro to *rozstru ruce* ve znělce *Vzešel māj!* a kdybychom pak odbočili od Čelakovského a dotkli se estetického jevu *kakofonií funkčních*.

Zobecněno: výklad na střední škole nesmí zajisté být *učenný*, ale nemůže být nikdy dost *poučený*, nabádavý, živý, poutavý. *Nepodceňujte žáky*, nezavlékejte do škol nejosudnější chybu, které se vůči svým konsumentům dopouští *špatný* nakladatel, *špatný* novinář, *špatný* divadelní ředitel. Víte tak přesně, *kde* vlastně je mez pro chápavost oktávánovu? To bych vám záviděl; já to nevím, a už proto bych k němu mluvil nejen jako k mladému gentlemanu, ale i jako k intelektu, který stačí na *všechno*, pokud to nejsou odborné věci vědní.

Obdobně v ostatních jazycích. Jak je možné, abych já

latinář neupozornil na barevnou paletu Ovidiovu a nenavázal exkurs o vnímání barev u člověka světa antického? Jak je možné, abych já franštinář ani do maturity nepřednesl nějakou tu báseň Verlainovu a nepověděl o hudbě a organizaci francouzského verše? Jak znamenitě by to všechno prospělo žákově české kultuře jazykové!

A zas: učitel *není* vinen. Je obětí *kulturní lži* národní. Člověk v pozoru před ředitelem, člověk v třasu před inspektorem, člověk bídne placený: potají *povrhel* pro každého prosperujícího koloniála. Místo, aby si směl podle vlastního uvážení tvořit *selekty nejnadanějších*, přivydělává si po škole tím, že soukromě *připravuje* kluky nejhoupější. Tedy: místo aby tříbil *výkvět*, pomáhá *výmětu* přes oslí můstky.

Zas taková prototypická *disfunkce* kulturního života národního.

Fakt první: norma novověké spisovné češtiny vzešla z bible Kralické, tedy z *překladu*. Že se spisovná norma národního jazyka zakládá na překladu Písma, není zjevem nikterak vzácným — je tomu tak u většiny národů evropských. (Uchyluji se do závorek, abych ulevil svému stesku. Písmo svaté, toť také Starý zákon; i znamená tedy historická skutečnost shora uvedená, že jazyky evropských národů jsou už dávno a dávno zaneřáděny *jedem z Judey*. Než nedosti na této hrůze: právě národ český byl a je podnes zamořen morem ještě odpornějším: Starý zákon pro bibli Kralickou do češtiny přeložil — nastojte! — Židhák [phokřtěný]. — Uleviv takto své trýzni, postupuji tento do nebe volající případ kukátkáři *Arijského boje* a zavírám závorky.)

Fakt druhý: norma moderní češtiny *básnické* vyšla z básnických překladů Jungmannových.

Přestaňme na těchto dvou monumentálních faktech, nepřidávejme tucty dalších; je snad už zřejmo, jaký význam může mít překlad pro národní jazyk.

Vliv a význam pro život národního jazyka má překlad vždy, i tehdy, nejde-li o tlumočnický čin mezníkového významu a epochálního dosahu. Je to vliv a význam kolikery

— obohacující, povzbuzující, podněcující, oplodňující přenášením pylu plodotvorného.

Překladem se spolu měří dva světy prarozdílných jazykových ústrojenství. Hledají se slova pro pojmy a představy nám cizí, pro prožitkové odstíny v naší mluvě dosud nevyjádřené, pro rytmy, hudební harmonisace a kadence, jaké u nás ještě nezazněly; hledají se obdoby k syntaktickým i frastickým zvláštěnostem a jemnostem, k jakým náš jazyk nemá bezprostředního protějšku. Každý dobrý překlad vzniká za silného elektrického napětí. Je to *vibrační masáž* pro jazyk, do kterého se překládá, je to jeho švédská gymnastika, jeho atletika lehká, těžká i nejtěžší. Překlady jsou snad nejúčinnějším prostředkem, aby národní jazyk nezablouděl a neustrnul; rovnají se tomu, čemu moderní lékařství říká *léčivý šok*. Překlad je hned po původní tvorbě básnické nejplatnější stimulans jazykového růstu.

Přimyslíme-li si hustou frekvenci překladů v národě ne zrovna velikém co do počtu příslušníků a bez každého smlouvání odkázaném na to, aby se neobtěžel čínskou zdí, zároveň však v národě ze zdravého vnitřního puzení tak zvědavém a duchově dychtivém, tak velmi *severojižním* a *východozápadním*, jako je národ český, netřeba už rozvádět dále, jak převýznamnou složkou našeho kulturního života jsou právě překlady.

Překládáním dochází k jazykovým deformacím. Mohou být zbytečné a disfunkční, mohou však být i funkční a tvořivé, tedy žádoucí. Maličko příkladů pro neodborníky.

Když staročeský překladatel narazil na latinské slovo

misericordia, vypořádal se s ním tak, že vytvořil jeho věrnou odliku (kalk) *milo-srdenství*. Slovo se ujalo, už dávno nezní českému sluchu nějak podivně, a dnes si vůbec nedovedeme představit, jak bychom se obešli beze slova *milosrdenství*.

O věky později přeložil kterýsi Němec (pokud se zde na Bulovce pamatuji, byl to Lessing) francouzské *distrain* kalkem *zerstreut* a obohatil tak trvale němčinu o nemalou slovní fixaci a kreaci; obdobně jsme se zachovali i my českým kalkem *roztržitý*, novotvarem, který — nepochybujeme o tom — zněl našim otcům před sto lety doista podivně; dnes je *roztržitý* součástí českého výraziva, o které nelze už diskutovat.

Dejme tomu, že Čech přeloží francouzskou větu

il vint à Paris pour y mourir

slovy:

odebral se do Paříže, aby tam zemřel

To je hrubá deformace *disfunkční*, neboť zasahuje nevhodně do zákonů české skladby větné: na rozdíl od franštiny (a některých jazyků jiných) váže naše *aby* jen věty účelové, zde však jde o pouhou časovou posloupnost dvou faktů na sobě příčinně nezávislých (odebral se do Paříže . . . a tam potom také zemřel).

Dejme tomu, že někdo přeloží francouzské *bleu mourant* (bleděmodrý) slovy *mroucí modř*. Učinil-li tak v profánním textu užitkovém, na př. ve vzorkovníku barev, v módním žurnálu, urobil strašnou botu. Ale učinil-li tak v textu poetickém, na př. v překladu lyrické básně, dospěl svou *mroucí modří* k básnickému výboji, který jde daleko nad originál

(v tom je totiž to *mourant* už dávno zautomatisováno, kdežto překladatel je aktualizoval, přesadil je do nového podnebí jazykového, a tam se ten básnický obraz rozpuke květnou krásou zcela novou.

Dost už — nepíšu traktát o věcech tlumočnických. Zajisté už tušíte, jakou míru podnětů dává translatura jazykovému životu, co tu je pobídek k obohacující tvořivosti, ale i co choullostivostí, úskalí, nebezpečí.

Teď slovo o tom, jak naše translatura plní dnes poslání ve službách národní kultury jazykové.

Odmysleme si nejdřív translaturu poetickou, překlady skladeb básnických — tato větev je, myslím, v pořádku téměř ideálním. Zbývá translatura prosaická.

U té rozlišujeme, co se často zaměňuje: jazykovou správnost a intenzivní jazykový život. S jazykovou správností naší přeložené beletrie to není zrovna nejhorší, zlepšila se podstatně a lepší se vůči hledě dál.

Skoro se někdy člověku zdá, jako by mnohý prosaický překlad, vycházející z našich velkých nakladatelství, byl jazykově až příliš správný, způsobný, učesaný, vyžehlený. Překlady disfunkčních i po stránce pouhé jazykové správnosti je ovšem podnes daleko víc.

Ale ať jsou s hlediska spisovné normy v pořádku, ať s ní jsou na štíru — většinou velmi valnou jsou nedost *tvorivé*. Marně v nich hledám ctižádost, aby byly jazykově vynalézavější než originál, vtipnější než originál, hutnější než originál, jiskřivější než originál, životem nabitější než originál, roztančenější a rozvichřenější než originál. Nejsou to budičky, nejsou to tonika a stimulantia pro život češtiny; exploatují češtinu *dosavadní*, nepomáhají budovat češtinu zítřků našich; nejsou výbojné, nejsou tvorbou. A právě my bychom v přespříliš klidných zátočinách svého jazykového života potřebovali takové *tvorivé* a elektrisující překlady (jako je rybničním kaprům třeba štiky, nemají-li o vánocích chutnat bahnem líného bydla).

Takové překlady však jsou z té míry náročnou prací *spisovatelskou*. Kdo vlastně ji má konat v našich poměrech, právě v nich? Kdo se u nás obrátí na takovou práci? Jen a jen posedlý idealista, nenapravitelný fanatik Slova. Vždyť je to tak prostinké: tlumočnická tvorba taková, jak jsem o ní promluvil, bude si nezřídka žádat časového nákladu třeba i půl dne na jedinou tiskovou stránku. Chtěli byste, nejsouce zrovna nenapravitelnými fanatiky, konat práci, svrchované

náročnou a kvalifikovanou práci, která vám vynese 12 K 50 h za půl dne?

Tolik totiž — 200 K za tiskový arch — platil překladateli ještě ke sklonku druhé světové války ten a onen pražský prý renomovaný nakladatel. Do doby zcela nedávné nebyly nijakou vzácností ani takové případy:

dvacetiarchový román, za arch překladu 200 K, úhrnný honorář překladatelův tedy 4000 K. Vydalo se to v nákladu 26.000 výtisků, zaokrouhleme to dolů na 25.000 expl. Výtisk za 25 K, s obejitím knihkupců, tedy netto pro nakladatele. Jeho tržba tedy 625.000 K. Z nich dostal *tvůrce českého textu* 4000 K, tedy jednu stošestapadesátinu.

Jakže — přeje si snad někdo z těch pánů z *Plantagenetu**) slovo? Ihned, bude mi ctí a potěšením, jen co dirigent v mé hlavě dá orkestru v mých prsou znamení, aby *Tutti-con amore* spustil mou zamilovanou, och, ty můj Figaro:

*Chce-li pán vzácný k tanečku se mnou,
chce-li pán vzácný k tanečku se mnou,
řekni si — jemnou
já notu mu znám,
řekni si — jemnou
notu mu znám,
aj! — notu mu znám ! !*

*) Jméno slavného rodu anglického. Vyslov podle usu u nás převládajícího *pánové z Plantáženetu*.

Dost — dirigent odklepal, čekám na pana hraběte, *Alma-viva* se jmenuje, vidíte, *alma - viva*, krásné jméno lidumilné, bohumilné.

Není tedy zázrakem zázraků, rodí-li se u nás pořád ještě překlady tvůrčí? Ale pořádku, jak dá rozum.

Jako že znám v Praze nakladatele s lidským fondem nejvzácnějším, jako že si pokládám za trvalý zisk svého života, že jsou mými přáteli, jako že je mám z té duše rád pro jejich urozenost: chcete-li translaturu funkčně tvořivou jakožto trvalý přínos pro jazykovou kulturu u nás, řekněte těm druhým, těm Plantagenetům, aby zmizeli; že musí pryč, po dobrém nebo po zlém, protože všeho do času, i vůně nejlíbější.

Dnes se mi bude bídne psát. Když jsem se ráno myl, zabloudily mi oči na domácí řád nemocniční, visí hned stranou od umyvadla. Šestnáct příkazů a zákazů hodně strohých, přísnost české vrchnosti magistrátní na český lid. I četl jsem:

Opuštění pokoje, na němž nemocný leží, není bez svolení lékaře dovoleno.

Přednášení přání jest každému nemocnému zaručeno.

Dalších ukázek na mně nechtějte, vytrpěl jsem to za vás, bude-li kdo uznalý a pošle mi hrst cigaret, neodmítnu, zasloužil jsem si je. Opuštění pokoje . . . Přednášení přání . . . Sedmiletá Katuška Cimrvanclová přednesla rozmilou básničku na uvítanou, načež předseda svazu gremií p. Šunkenflek přednesl stavovské tužby živnostnictva. V své odpovědi vyzdvihl pan ministr, že hodlá všechna tato přání podpořit. — Kde, ptáte se? Nu, na místech *směrodatných*.

Už jsem řekl, špatně se mi dnes bude psát. Ale právě jste slyšeli, že přednášení přání jest mně nemocnému zaručeno. Nemocen jsem byl už před četbou toho domácího řádu. Teď mi stoupla horečka i přednáším svá přání:

použijte příležitosti, udělejte to teď, právě teď, kdy se *gruntuje*. Kdy se všechno dělá od podlahy znova: nařídte

zákonem, aby si každý ústřední úřad státní a zemský, každé ústředí i každé větší správní těleso samosprávy územní, komunální a stavovské dosadily kované češtináře, bez jejichž jazykové censury se nesmí rozeslat jediný oběžník, ferman, přípis. Od hlavy ryba páchne, vždy jen od hlavy, shora, odkud by se měla šířit jakost a čivost i ve věcech jazykových, valí se dnem i nocí stoka otravných splašků, jazykových fekalií do všech průdušek národního těla. Kdo jsi otužilý a chceš o tom slyšet víc — snad se jednou shledáme a povíme si o těch věcech dopodrobna.

Ale asanovat ten gigantický Nad-Botič, to by měl být jen první krok k sanaci celkové, vlastní práce by teprv čekala — v místech, kde páchla ta kloaka, měl by vzniknout háj a sad. Úřední text prostý pustých barbarismů — zní nám to jako pohádka, ale pravím vám, to dávno ještě nic není. Text pořízený podle všech ročníků *Naší řeči* dávno ještě není textem, jaký má být, nemá-li vlastnosti další. Pořád a pořád se u nás zaměňuje jazyková čistota s jazykovou dokonalostí. Co tedy je jazyková dokonalost?

V daném případě, u textů úředních:

text nejen prostý nefunkčních a prostě nejapných a nedouckých deformací jazykové normy a ustáleného usu, ale i živý, proudný, životním elánem nesený, životní optimismus vnukající, text shora dolů laděný do tóniny *Keep smiling*, tóniny životodárné. Víím, že to bude pro vás věci nad jiné těžkou, vy lidé čeští, tedy sadomasochističtí, ale nemohu si pomoci. Vězte:

shora, od hlavy, šíří se do všech údů národního těla nejen

hanebná čeština, ale i hanebná nálada. S disfunkční dikcí disfunkční nálada. Nedopálí-li úřední text vrtohlavým tyranstvím, umučí nudou, suchopárem, netušivostí co do základních pravidel, jak jednat s lidmi, jak je přimět, aby udělali *rádi*, co bych já rád od nich viděl a měl. Věrná obdoba k našim úřadům. Pan rada Kucmouch v prvním patře je — řeknu to teď zdvořile — k stranám upjatý, pan vrátný Straširybka dole — řeknu to zase zdvořile — je k nim důstojně odměřený (Už abyste byl pryč od té zdviže, pane! ta je pro úřednictvo!!). Za přepážkou sedí hodnostář sic mračný, než přec jen pokochaný podívanou na tu frontu před přepážkou: a vzkvete jarem nového života, může-li mě po půlhodinovém čekání hnát o dvě patra níž nebo výš pro výplatní známku kterou sice má, ale nedá, aniž prodá. A nedivím se ani té bytosti za přepážkou a zlým výparům jejích humorů; vždyť je odsouzena, aby prožila život v prostředí, z něhož jdou na mne mráčky po pěti minutách. Pokaňhané stoly, rozskřípaná pera, nikde obrázek, nikde kvítek, lísteček něčeho rostlého a rostoucího. A povězte, proč vlastně je ve všech úřadech, i na berním a na poštovním, ba i v těch našich vlcích všechno, co je ze dřeva, natřeno tou infernální žlutí? Který experimentální psycholog pohnul *všechny* naše úřady, aby svou vnitřní architekturu vyřešily barvou *Voříškovo kaká!* Barvou, která — ví to, myslím, z filosofické propedeutiky každý oktáván — jitrí oko a dráždí žlučník a je většině lidí už fysiologicky hrůzou hrůzoucí. Proč není poštovní úřad růžový nebo bleďezelený, proč nejsou lavice v třetí třídě našich vlaků červené? A proč není berní úřad blankytný —

ano, blankytný, ne z nějakého *estétství*, abyste mi zas nena-
dávali, ale z pouhopouhé *vypočítavosti*?

Aha, to Voříškovo kaká je *praktické*, není-liž pravda? Ne-
zašpiní se to tak. A to vám duševní rozpoložení, životní tonus
a *élan vital* milionů a tím jejich výkonnost kvantitativní
i kvalitativní a tím zase největší a po pravdě jediný provo-
zovací kapitál státu a národa nestojí za trochu obnoveného
nátěru? V době, kdy se už i pro krávy komponuje tonický
chlébový interieur, aby víc dojily?

Abychom se vrátili k věci: jako soli je nám třeba kar-
mínových zákonů, růžových nařízení, blankytných vyhlášek.
Rozuměj: textovaných nenasupeně, vlídně, povzbudivě, ne-
příslušných tónem na Pankrác a na Bory, znalých psycholo-
gie, přenášejících tóninou i přes tíživý obsah, činících svou
mluvou ze ztracené povinnosti něco, co uznává a chce nejen
už vrchnost nad námi, nýbrž každý člověk dobré vůle mezi
námi. (Jdu o krok dál a ptám se, proč by berní úřad nemohl
posílat upomínky *vtipné*, ano a zajisté, *vtipné* a důvěrně
humorné, a vím, že jednou budou, ale já se toho už nedožiju.)

K tomu všemu je třeba ne už pouhých brusičů, nýbrž mis-
trů funkční stilistiky. Vyplatili by se jazykové kultuře náro-
da, nervům a zdraví jeho příslušníků, národnímu výkonu
pracovnímu a — slyšte mě, pane ministře financí — státní-
mu měšci. Neboť funkční dokonalost, tedy krása slova, je
— jako každá krása — zdraví prospěšná a množí život v nás
a proto zas život z nás vyzářující.

*

Jaký by to mohl být národ, kdyby jeho lidé nemusili hned
ráno, čtouce noviny nebo vyhlášky na nárožích, spolknout
ranní ropuchu *takových* textů! Že prý je to národ buřičů,
kteří se pudově vzpírají každé vrchnosti a přáním jejím.
I kdež, to si tak namlouváte, jako si namlouváte tolik věcí
a vlastností jiných. Namlouváte si také, že jste proti těm
novým huncvútským poplatkům. Nevíte, že byste z nich
měli rozum, kdyby jen vrchnost byla trochu trošinku schop-
nějším stilistou. Jste otráveni, jste disfunkční, a nevíte ani
proč.

Vizte mě. Že mě správa nemocnice *srdečně žádá*, abych
v zájmu svém i obecném neopouštěl pokoj *bez dohody* s lé-
kařem, to bych chápal, tomu bych ochotně přisvědčil, a ještě
bych řekl: — Jsou to ale pašáci, jak se o člověka starají. —
A že mi správa nemocnice zaručuje, že mohu jejím činitelům
projevit každé přání a že ona se *ráda vynasnaží*, *aby mi*
vyhověla — takové návěští bych uvítal s jásotem, a samou
dobrou pohodou životní bych toho stížnostního práva nikdy
nepoužil.

A co mě nepotká?

Opuštění pokoje není bez svolení dovoleno.

Přednášení přání jest každému nemocnému zaručeno.

Má ranní ropucha, hned při mytí.

I stávám se českým buřičem, chápu se tužky a píšu:

*Přednášení přání mně, jakožto nemocnému, zaručeno jsou-
ce, přednáším přání, aby česká nemocniční správa koncipova-
la svá česká vyhlášení o přednášení přání česky.*

A ihned potom jakožto pravý český buřič *provedu opuš-*

tění pokoje, na němž nemocen ležím, a provedu je bez svolení lékaře.

I provádím tedy opuštění pokoje.

A jak provádím opuštění pokoje?

Provádím opuštění pokoje bez svolení lékaře.

A proč jen?

Abych se odebral na chodbu.

Tam dosud nedali vyhlášku, že opuštění místnosti není bez svolení dovoleno.

Tolik pout mě k ní váže — nezačnu raději s výčtem, kam bych se dostal! — tolik pout mě váže k mé drahé Francii, a přec bych v ní nechtěl žít. Je tam život složitý do záludné nepřehlednosti a až dost bohatý na hořká zklamání: i lumpové tam píší dobře, a neznám si větší bolesti, než když se ukáže, že stavitel tolika a tolika spanilých vět je lump.

Takové nebezpečí u nás nehrozí. Kolik neznám lidí hodných, poctivých, čestných, a píší hanebně; ale nepoznal jsem dosud českého lumpa, který by psal dobře. Myslím *skutečného* lumpa, ne lidičky jančíci a střechující z puzení vlastnosti ze všech nejčestější, ze závistnosti; a nemyslím ani lidičky zmítané afektem ze všech nejčestějším, totiž uražeností. Takový dovede provést nanicovatost, ale přijde den, kdy se zastydí, kaje, napraví. Taková lumpátka příležitostná nemyslím, s těmi ať si pohraje psychoanalytik. Myslím lumpa zásadního, lumpa *pur et simple*.

Šest let jsem se zatajeným dechem a rozbušeným srdcem čekal, nevynoří-li se z té spousty lumpů lump písíci dobrou češtinou, totiž: kořennou, původní, razidlem osobnosti poznamenanou. Nedočkal jsem se, bohudík!

Jak jsem se bál a chvěl po ta léta. Vždyť byly toho při-

klady jinde. Než likvidovala prašivina habsburská, zrodily se za první světové války dva texty — věřte nebo nevěřte — téměř nesmrtelně krásné po stránce krásna jazykového: manifest Františka Procházky k *Jeho národům* při zahájení války a manifest téhož délesloužícího zupáka při vypuknutí války s Itálií. Rozumí se, že ty texty nekoncepcoval ten starý zupák; pokud vím, napsal mu je sekční šéf Sieghart, a zupák je jen podepsal; ale jedno i druhé provolání je krása krásoucí, je to učiněné *Mene tekel*, jak krásně a dokonale dovede někdy promlouvat i lež, hniloba, rozklad.

Něčeho takového jsem se bál u nás. Že se zrodí Lump a bude psát jako Flaubert. A ejhle — lumpů habaděj, i Lumpů víc, než bylo třeba na úhradu okamžité potřeby, ale Flaubertů mezi nimi nět. Bál jsem se na příklad hodnostáře zvaného Popó s *ouškama*, zde byl z minulosti zajisté nikoli Flaubert, ale cosi jako jazyková úroveň a snaha: ale bál jsem se zbytečně, stal se z něho mazal, jakmile se dal na lumpáctví zjevné a nepokryté. Strachoval jsem se, že se vyskytne nějaký český Maurras; přišel jen Moravec.

Anebo ten Emil Hácha. Studoval jsem jeho projevy ne s hlediska obsahu, ale s hlediska dikce. Speechů fůra za těch šest let, na tlustou knihu by to vydalo. Ale *nikdy*, pravím, nikdy a ani jednou i jen jediná věta osobitě klenutá, nesoucí se rytmem a krokem a kadencí nezaměnitelné individuality, těžká prožitkovou hutnotou, kovová, spěšová. Samá mosaz a samý pakfong. A to byl prý v oboru právních věd přední myslitel národa českého. Pustá kleveta. Odborník to byl, *fachmon* jurista. Jinak jen *stařík s cigárem*. Zaplať pámbu.

Za všechna ta léta Prašiviny nezrodil se z per ať slabochů, ať lumpů u nás jeden jediný text, který by stačil požadavkům prózy jen trochu dokonalé. Mláto, bláto, břecha slov; a teklo to korytem národního života, jako by to chtělo dokázat paradox, že stoka padoušské podlosti může páchnout až Pánubohu do oken a být přesto zoufale *nudná*. Ba, byli nudní svou nenadaností všichni ti Lumpové, lumpové a lumpíci. Nebyli to Běsové, nebyli to Mocnosti a Trůny Zla: byla to píšící *crapule* páchnoucí svým svrabem, ohavným smrdouštvím svých tlam, ale zoufale nenadaná, trestuhodně nudná.

Jak jste mi ulevili, dobrodinci moji! Jak jste ve mně posílili dávné tušení, že v češtině se darebácký charakter a syčácká vloha obráží nevlohou k výkonu slovesnému, že lump *nemůže* po česku dobře psát !!

Jejich podlost suďte jiní; mou věcí je povědět o jazykové disfunkci těchto češtinářských pětkářů. Jaké výrazivo, jaké vazby, jaké věty! Klasický patologický atlas češtiny, mělo by se to všechno sebrat a vytisknout jakožto monumentální sborník, jakožto PAMÁTNÍK PUCHU. Jací paviáni a šimpanzové pera! Do jazyka, který ideálně funkčními příponami významotvornými přitváří oblastní pojmenování ke jménu každé řeky, každé hory, každého města a místa, k *Dunaji Podunají*, k *Brdům Pobrdí*, k *Řípu Podřipsko*, ke *Kouřimi Kouřimsko*, do *takového* jazyka zavlekli ti kočkodani *dunajský prostor* a *kouřimský prostor*.

To se neodpouští. A tím méně, že národ, povždy ducha přítomný, jen tak chňapal po tom *prostoru* z per STOKY

a oblíbil si jej přenáramně. Nemusím pro doklad daleko. Je letecký poplach, a domácí rozhlas tady na Bulovce hlásí:

— *Všichni návštěvníci nechť ihned opustí prostor infekčního pavilonu!* —

Tedy už i ta děvenka z domácího rozhlasu Bulovky. Abyste rozuměli: v pavilonu samém není a nemůže být návštěvníků. Ti stojí před okny a mají se teď vzdálit od budovy, z obvodu pavilonu. Tomu ta nešťastnice říká opustit prostor pavilonu.

Ne, to se neodpouští. Prostoráři *à la lanterne!* A *Ecrasez les infâmes!!* A zameňte důkladně. Jdete do nového, instalujete se. Šestiletá exhibice mravního mrzáctví a jazykového huncvútství vám ukázala, komu se musí z tlap vyrazit pero opravdu navždy. Spláchnout ten puch!

Protože si toho žádá hygiena národa.

Protože si toho — dodávám já — žádá hygiena češtiny.

V paragrafech to není, ale mělo by být: urážka Jejího Veličenstva Češtiny.

Trestní sankce: vyrazit pero z tlapy písčícího paviána. Rozprostorovat to pero, aby z něho nezůstaly pohromadě ani dva atomy.

Slabiny naší jazykové kultury se zračí dokonce i v naší interpunkci. To *dokonce* odvolávám — je nelogické; jak by se úroveň jazykové kultury neměla zrcadlit v interpunkci, když přec t. zv. rozdělovací znaménka jsou něčím podstatně jiným, než zrovna jen *rozdělovacími* znaménky!

Co zazlívám naší interpunkci?

Něco její praxi a něco její soustavě.

Praxi české interpunkce vytýkám, že pro tolik lidí česky píšících jakoby nebylo středníku a dvojtečky (dvojtečky *neuvozující* řeč přímou), ačkoli obě znaménka v české interpunkční soustavě *jsou*. Nebudu se zde šířit o těch dvou ušlechtilostech, středníku a dvojtečce, učinil jsem tak jinde; proto jen tolik, že mnoho a mnoho lidí česky píšících o středník a dvojtečku (mimo řeč přímou) téměř nezavadí po celý život; o dvě *znaménka* (komické slovo!), která si z literatury opravdu světové nelze odmyslit — od Petrarky po Sainte-Beuva, od Napoleona po Valéryho, od Montaigna po dnešní essayistiku a vůbec prózu francouzskou, anglosaskou, italskou atd. atd.

To tedy zazlívám *praxi* české interpunkce. Proč tolik českých autorů ignoruje středník a dvojtečku? Prosím, oni to

ve škole neměli. Což je doslova pravda. Sedmnáct školních let (do absolutoria university), a nepadlo snad jediné slovo o možnostech, tajemstvích a kouzlech dvojtečky; a padlo-li, bylo prahloupé (ale definice dvojtečky v posledním vydání *Pravidel* je rozumná). Interpunkce je *součástí stilistiky*, musila by se nacvičovat návodem a rozbořem stilistickým — nic takového u nás.

A *soustavě i praxi* české interpunkce mám za zlé ten frenetický kult uvozovek, znamínek nesympatických i nepraktických. Proč pořád jen Máchův „Máj“, Nerudovy „Písňe kosmické“? Domníváte se, že by se vyjímalo o tolik hůř, kdybyste psali Máchův *Máj*, Nerudovy *Písňe kosmické* anebo Máchův *Máj*, Nerudovy *Písňe kosmické*? Jak k tomu ten Máj a ty Písňe kosmické vlastně přijdou, aby vězely v kleci takových háčeků na záclony?

Přímá řeč? — Uvozovky, a bez pardonu, tak zní naše interpunkční řehole, vtloká se to do hlav už na školách obecných. Ale povězte mi laskavě, proč všechny literatury opravdu veliké, především ruská, anglická, francouzská, americká namnoze vystačí s ležatou čárkou pomlčkovou?

Citát — dvouřádkový, dvoustránkový? Uvozovky vpředu, uvozovky vzadu. A vysází se to písmem ostatního textu necitátového, tedy na př. garmondem v knize garmondem tištěné. Je to *nepraktické*. Jinde sázejí citáty jen trochu rozlehlejší v textovém prostředí garmondovém odstavci petiovými nebo kursivovými. Že na tom nesejde, jak se to odliší? I sejde. Dejme tomu, že M. Packal vydal knížku o Pascalovi. Mizernou knížku. Ale citáty v ní obsažené mají

pro mne ten a ten význam. A ježto je ten citátový Pascal svým *petitem* znamenitě odlišen od garmondu Packalova, nemusím dlouho bloudit po stránkách Packalových, chtěje se dostat k Pascalovi. Vynález znamenitý. A hyperkult těch ohavných husích nožiček máte beztoho od sousedů, tedy od lidí, kteří rovněž nemají ponětí a nikdy neměli.

Až budete mít to všechno, totiž
středoškolské češtináře jinak odchované, z kolikerého jha
vysvobozené, pedagogickou autonomií vybavené;
odchovance těchto nových češtinářů;
zcela jiné lidi v redakcích novinářských;
zcela jiné lidi v rozhlasu;
jazykové a stilistické censorsy v úřadech a ústředních in-
stitucích;

pořádek a sociální spravedlnost v translatuře beletristické
i užité;

trochu té kultury orální a řečnické, t. j. intelektuály, kteří
se na přednášечském podiu netváří jako panenka, která po
prvé v životě jde na gynekologické vyšetření, nýbrž chvějí
se tam leda slastným mrazením svého vlastního slova — —

potom, draží, smíte doufat, že se pomalu budete blížit údo-
bí národní kultury jazykové. *Pomalu*, říkám: neboť kultura je
od *colo*, od slova pro pracné a dlouhé obdělávání role polní.

Tedy nikoli přes noc dohoníte národy s jazykovou kultu-
rou mateřštiny. U těch je to humus staletí. Dovolíte mi
doklad?

Nejen jazyková kultura francouzská a anglická — také

italská převyšuje naši tak velice, že se raději vzdám kaž-
dého metaforického srovnání. Ale to jen proto, že každý
mládeneček redakční v Itálii našich dnů žije a tyje z ohrom-
ného dědictví. Bylo za Rinascimento zcela obvyklým zjevem
a zařízením, že na př. ve florentské *Accademia della Crusca*
hodnostáři církevní a světští přednášeli a debatovali po ce-
ličké zasedání o jediném sonetu, a neřekli byste, do jakých
jemností analytických, ba *strukturálních*. A už tehdy byl
ten ku podivu citlivý kult slova dědictvím z dávných dob.
Jen tak byl možný člověk jako ten skvělý kardinál Bembo,
ctitel Petrarkův: poslechem jedné znělky Petrarkovy vy-
stihl a formuloval strukturální zákonitost, že by mu zatleskal
i prof. Mukařovský (souhláskové shluky v předposlední sla-
bice rýmového slova zpomalují tok verše a spoluurčují doj-
mový ráz celé znělky!)

A teď si představte, že by v Akademii věd a umění na
Václavském náměstí pražském páni od zemského výboru
a Rohan a Lobkowicz sněmovali nad básničkami a že by
některý z těch hodnostářů objevil na př. v Máchově znělce

Tichý jsem co harfa bezestrunná

zavěšená v kobce otců přeshlých

atd. atd.

nějaký dosud netušený zákon skladebné zákonitosti a funkč-
nosti.

Pozor a ještě jednou pozor: nepochybují ani vzdechem, že
též dnes jsou takoví páni lidé vzdělání, snad i velmi vzdělání.

Jenže vzdělání, i veliké, a jazyková kultura, toť dvojí,
ačkoli by to mělo být jedno, skutečnost naprosto nedílná.

Jste národ s nádherným jazykem národním.

Jste národ vzdělců vysoko nad evropský průměr.

A jste národ bez náležité jazykové kultury.

A na tu si počkáte.

Neboť *cultura* je od *colo*, obdělávám roli polní.

(Jako zas *autor* je od *auctor*, a ten od *augeo*, množím, t. j. nikoli popsáný papír, nýbrž národní kulturu jazykovou a slovesnou.)

Vím ještě o jednom prostředku, jak intensivovat život češtiny v sobě, a je to prostředek znamenitý. Chceš-li, člověče český, prokouknout co do kolíkeré zvláštnosti a vzácnosti češtiny, zjednej si nějakého cizince a uč jej česky. Bude se pak učit on od tebe a ty od něho. Budeš nucen o češtině alespoň trochu přemýšlet, a už to je mnoho. Ale bude-li to cizinec jen trochu inteligentní, může se stát, že tě svým údivem nebo dotazem upozorní ne snad na desaterý, ale na sterý fakt češtiny, který až dosud nadobro unikal tvému vědomí (protože *jste jej ve škole neměli*). Řekne ti třeba, že *kobyla* je slovo věru krásné zvukem; a má pravdu, a ty sis toho nepovšíml podnes. Anebo projeví, že sousloví *seberete se* je jazykový fakt po stránce zvukové velmi kuriosní; a zas má ten cizinec pravdu, a ty, člověče český, začínáš teď teprv slyšet, jak divně to zní, to *seberete se*. Anebo ten žák poznamená, jaké je to zvláštní, původní, hluboké rčení, to české *jsem dnes nesvůj*. Ruku na srdce, člověče český! Co jsi na světě, nikdy tě ještě nenapadlo lámat si hlavu psychologickou jemností rčení *jsem nesvůj*.

Nehodlám kupit příklady, neboť kde začít a kde přestat? Téměř každý cizinec vás předčí vnímavostí pro sterou zvlášť-

nost češtiny — zvukovou, tvarovou, významovou, frastic-
kou, skladebnou, rytmickou. To neříkám, abych vás zahanbil.
Vždyť ani *nemůže* být jinak. Jsouce Čechy, jste otupeni
právě pro to, co je na češtině nejzvláštnější. *Slyšíte češtinu
nedoslýchavě*. Cizinci uniká *duše* češtiny; vám zas její *tělo*.
A tělo že není zároveň duší? Je to stav už takový, jako když
muž žije deset, patnáct let v manželství s překrásnou ženou:
jen *jiní* vidí její krásu, on už dávno ne. Ačkoli ti *jiní* vidí a
znají jen její tvář a ruku, on však celíčké tělo.

Poslechněte dobré rady, učte se česky od cizince, kterého
učíte česky. Jaký cizinec to má být? To je dost jedno, Ir,
Fin, Švéd, Bulhar, Tatar, Číňan, Malajec, černoch kmene
Galla, jak se vám to nahodí. Já bych optoval pro Tatara
nebo Eskymáka anebo pro příslušníka kmene Šošonů.

(N. B! Od něho se můžete při té příležitosti přiučit i české
mluvnici.)

Slyším v duchu námitku:

— Jakže? Čech se má na takový způsob učit česky? Ten
paradox se vám vydařil, vy pane, který si vůbec libujete
v nehoráznostech — Čech tedy se bude učit základům češtiny,
hehe! Ale jděte, vy čtveráku, vždyť víte stejně dobře jako
my, že to všechno mu dá jeho přirozený jazykový cit. A čím
větší bude od přírody jeho nadání jazykového projevu, tím
neomylnější bude ten jazykový cit v jeho hrudi; a čemu se
podle vás má pracně učit, to všechno bude sám od sebe vědět
a umět i o půlnoci. —

Věru že tebe nelze ošálit, milý čtenáři, aniž tebe, čtenářko
spanilá, a věru aby si každý čtverák dobře rozmyslil. koho
chce vyvést apilem. Ba že máte pravdu, byla to jen chytačka,
a dost nejapná, jak se ukázalo; vaše prohledavost ji naráz za-
hanbila a zhatila. A jak by také mohlo být jinak s tím jazy-
kovým citem! Na citu, vnuknutí v nás všechno záleží. Učil se
snad Kubelík u Ševčíka nějakým základům hry na housle?
Představa, že by se z ní člověk popukal. Kdyby byl pan pro-
fesor o něčem takovém vůbec začal, byl by ten vlasatý mlá-
deneček pohodil kšticí a byl by děl:

— Pane profesore, to pro mne není! Já se spoléhám na

cit, na tu pravou českou krev muzikantskou. Ta je neomylná. —

A pan profesor by se byl rozzářil:

— Tak to mám rád! Do vás vtíkat prstoklady — jaké barbarství! Pojdte ke mně, dejte mi pusku za tu odpověď a — co jsem chtěl říci — dnes máme úterý, tak tedy mi na pátek nastudujete Kreutzerovu sonátu, ale to vám povídám, hezky s citem a podle vnuknutí té slavné české krve muzikantské. —

Poslyšte, drahouškové, ono by se to bylo sběhlo trochu jinak. Pan profesor, takový hodný pán, byl by svého citového žáka v tu chvíli vykopal ze dveří, a už navždy. Jenže Kubelík byl Kubelík; jsa opravdu Kubelík, nechal cit citem. A pan profesor ho krmil prstoklady a stupnicemi a etudami, takovými, kterým chudáčkové říkají *suchopárné*; až pak jednoho dne — — — ale i to zas homeopathicky. A pořád a pořád ani slovo o nějakém citu.

A nebylo nikdy jinak v žádném umění. Geniové malířství, za jejichž každé plátno vám Amerika vysází na stůl statisíce dolarů, začínali tak, že v dílně nějakého mistra třeli barvy. A jen tak namátkou: Maupassant, autor s atributy geniálnosti hodně jednoznačné, učil se u Flauberta po sedm let, jak se bere pero do ruky. Ale nepíšu knihu *Jak se učili*, ačkoli se nezaříkám, snad ji jednou napíšu. Už abych vyvrátil tu pustou pověru o *citu* v umění.

Kumšt, velevážení, je *ars*, slovo až hrůza necitové, slovo jak orlí skřek nad ledovci Monterosy. To jen spisové našeho miláčka Neklana Ďouděry-Doubravského a romány naší ve-

lenadané romancierky Jiřinky Habercetlové-Hanžburské *dýší* citem (ano, trvám na tom, *dýší*): proč si Ars a tedy i Čestina zacpávají nos. Máť to důvody své, říkával v takových případech Heine.

Věřte, draží, není ve věcech Jazyka žádného citového Ducháčka, který všechno zařídí. Je v nás vloha jakožto fond surovinový, nic víc než surovinový, a jakožto schopnost množit jej, a pak tedy je v nás i jakýsi jazykový cit, ten však je ošemetně nespolehlivý. A tím ošemetnější, čím větší je náš jazykový fond. Kdo v umění slova něco dovede, nevychází z mučivých nejistot, ze zoufalých pochyb doslova půlnocních nikdy a nadosmrti nikdy. Proto je mu souzena jazyková problematika doživotní. Kdežto imbecilovi je hej — žádná strašidla slov nekřepčí o půlnoci kolem jeho lože, všechno je mu rajsky jasné, plác sem plác tam. Tvrdím, že profesor Ševčík byl na Kubelíka přísnější než na jiné žáky. Neboť *nebezpečí* pro Kubelíka bylo víc než pro jiné: právě proto, že to byl Kubelík.

Cit a vnuknutí nestačí ani na vytvoření díla zvaného houskové knedlíky. Jen se, český autore, zeptej kterékoli Bětušky kuchyňské. Anebo to zkus; ale věz, že to pak budeš jíst sám. I přilož tuto pravdu pravdoucí na své sebrané spisy, pokud je nehodláš číst sám.

Léta učednická a tovaryšská v umění slova nekončí se nikdy; a mluvíme-li o mistrech slova, je to hyperbola potud, že ti, kterým tak říkáme, sami se za mistry nepokládají, nýbrž se po každé znovu rozklepají strachy, kdykoliv se střetnou s tím strašným Andělem, zvaným Jazyk.

Není vůdce Citu ve věcech jazyka, je jen ustavičná práce a věkověčný boj s tím Démonem; a problémem, který plaší elfa snu s tvých víček, může být každá kadence větná, každý středník.

Má jím být každý středník.

Z krve a kalu rodí se v křeči člověk, jediný tvor obdařený Slovem.

Z krve a potu a kalu rodí se v křeči hledání dílo jeho, dílo Slova.

Jako že teď do mého nemocničního okna na Bulovce svítí grálovou bělostí Památník Odboje na vrchu Vítkově, vrchu Jana Žižky z Trocnova.

Arx!

Ars! !

Jsou mezi námi lidé, kteří by chtěli češtinu rozprostranit co nejvíc do šíře, někam až po Zhořelec, Budyšín, po Moravské Pole. Chápu ty naše imperialisty jazykové, ale nepřidám se k nim. Nezdá se mi metou met, aby Jungmaid Sigrun Prasse v Budyšíně hlaholila česky a pan Hans Heinz Horst Perdöll ve Zhořelci psal české úvodníky. Aha, co do těch vlastních jmen jste dojista přesvědčeni, že jsem zas jednou povolil své vášni křtitelské; ale pravím vám, že jsem jméno Prasse viděl v těch končinách na vlastní oči, jeť poctivým dědictvím staročeským, a nevím věru, proč mu patriarcha Kollár, slavě slavně slávu Slávů slavných a bera se po jejich stopách, nevěnoval elegickou znělku *v Slávy dceři*; a Perdölla Hanse Heinze Horsta jsem sice dosud za bílého dne neviděl, je vidinou bezesných nocí mých, ale nepochybuji, že opravdu a ve skutečnosti nejtrojrozměrnější *il y a des Perdölla* a že je velký bůh Wotan vynašel dávno přede mnou.

Ne, netoužím po janičárech perdöllských. A přec jsem imperialista, a daleko zavilejší a nesmlouvavější než ti, o nichž jsem pověděl. Chtěl bych češtinu rozprostranit *do hloubky a do výšky*.

Na jeden milion slov odhadují výrazivo češtiny. Chtěl

bych se dožít alespoň práškem svého popela dne, kdy těch českých slov bude 1,200.000.

Chtěl bych, aby nebylo českého autora, který by nestvořil alespoň pět slov nových; aby nebylo jediného, který by významově, odstínově, prožitkově nepřehodnotil, nepřerodil, neprohloubil deset slov dalších.

Chtěl bych, aby jí vstali tvůrcové jako je Jungmann, jako Kollár, jako Mácha, tedy nádherní *násilníci* slova; aby ji hnětli, kroutili, natahovali na lože Prokrustovo, rdousili a škrtili, a to všechno proto, aby samým trápením krásněla do krásy větší a větší, aby jí nikdy nenarostlo břicho a aby se z ní nestala rozšafná pajmáma.

Chtěl bych sukovici velkou a silnou jako Prašná brána na každého, kdo má pro češtinu našich dnů poplácavé *Satis est*. Kdo třeba prohlašuje, že se *obejdeme* beze slov *van* a *vět-voví*, majíce *vánek* a *větve*. Hodní lidé, ti *obejdáři*, ale muzikanti takoví, že bych jim nesvěřil ani jazykovou dechovku, neřku-li symfonii *Z nového světa*, na kterou se čeština chystá.

Že je už dnes krásná, bohatá, košatá, a tak, že nikdo z nás ji neobsáhne, nezkonsumuje, *nevyřkne* a nevysloví? I jakpak by nebyla; ale už jsem vám řekl, že jsem imperialista.

Přál bych jí tisíce a tisíce nových odstínů představových, slova čtvrttónová. Přál bych jí bohatší *syntax*, ohebnější, nervosnější, citlivější na valeury mimologické — *de la nuance avant tout*. A nejvíc ze všeho bych jí přál prošlehavou žárnost, prolamující se horce do všech hlubokostí podmořských a všech strmějších propastí nadhlavníkových.

Vůz Eliášův bych jí přál. Conquistadory pro imperialismus anektující ne už Fräulein Sigrun Prasse z Budyšina, ale vesmír ducha.

Přál bych jí, aby ji zakázali bačkorářům, baráčníkům a jiným výměnkářům ducha i života. Aby byla prožívána horoucně a náruživě, pádicími srdci, ztečí krve, Impetuoso, *Appassionato*, *Attaca subito*. Aby každý člověk píšící česky měl při psaní tělesnou teplotu několik desetin nad normál. Aby jejími větami tančil Mistral, mnoho Mistralů. Aby se nebelhala. Aby se nešátřala. Aby nespala při chůzi a neuspávala.

Aby tančila.

Neboť *Χόρος παντῶν πατῆρ*.

Nejlíp uděláš, člověče český, spolehneš-li ve věcech jazykové kultury na sebe. Nikoli ovšem na ten způsob, abys spolehl: nýbrž přestaň chrápat a vstaň a bdi a číhej den co den. A také trochu před spaním nebo procitneš-li v noci: tu přichází Slovo nejraději a zjeví se pak bez roušek, v nahotě magické a čaromocné.

Slovo není žádný pan Hejpočkej! — nepřijde ti na zavo-lanou. Je to nejplašší zvěř jednorožcová. Trvá léta, než si ji trochu ochočíš. Musíš na ni hezky fortelně, musíš jí sypat sůl na ocásek, jak říkáme dětem, chtějí-li chytit *myšičku* nebo *brabečka*.

Slovo ti nesmí být *flatus vocis*, musí se ti stát tváří živoucí, vidinou, přízrakem, osobností nezaměnitelnou; a jsou, to mi věř, i slova posedavá a upíří, slovní mûry a strašidla, *les revenants*.

Nauč se trochu etymologizovat, slova ti prokouknou z ná-nosu věků. Zvykni si v *zákeřném* vidět chlapa číhajícího za keřem, v *potměšilém* darebáka, který po tmě a neviděn šije boudu na někoho; v *ústí* chlemtavá ústa vodstev nebo oceánu; v *hořkosti* palčivou horkost; v *námluvách* a *namlouvání* děvčete akvisici člověka výkonem mluvidel; v *dohazování* ba-

ráků, nevěst, melouchů do-hazování těchto dobrot na způsob házené nebo košíkové; v *tváři* tvar a v *tvoru* zase tvar, bytost utvářenou: a tak napořád, a podivíš se, jak prohlédneš.

Neboj se ani etymologie, které se říká uhlířská, slyšíš-li slovo *ráno*, myslí na *ránu*, kterou věčné Světlo řalo do těla Noci, slyšíš-li slovo *štítiti se*, vybav si slovo *štít*, jako by ta slova souvisela původem, jako by tvá štítivost byla chránlivým štítem, který zbraňuje přístupu věcí nečistých. Filolog ti tu souvislost nikdy neuzná, to je také jeho dobré právo; ty ho nebudeš přemlouvat, byl bys směšný, ale jinak nedbej a slučuj slova podle zákona slučivosti citových a prožitkových, a umocníš život češtiny v sobě.

Zvykni si zosobňovat slova, vidět v nich bytosti živé; a hrej si s nimi a střílej si z některých — pro jejich nos nebo břich nebo jejich barokní zadní průčelí. Nenamítal bych nic ani proti tomu, kdybys v *lenošce* (nábytkové) viděl línou ženskou. Anebo kdyby ti náhodné setkání se spojku *jelikož* dalo po každé znova nějaké vidění rabelaisovské a chvíli smíchu a proto i štěstí. Neboť: jaké slovo! Já v něm vidím bábu starou — sedí na koštěti a *mele prdelou*, jak dí o těch vandrujících cibulářích jedna utěšená písnička od moravské Strážnice.

Žvýkej slova — to je heslová zkratka, kterou chci říci: ochutnávej je koštěřsky, ohmatávej, očíhávej, co je v tobě smyslů, napni je všechny. Myslíš, že slova jako *bor*, *van*, *kra*, *javor*, *hvozd*, *tůň*, *blatouch* nestojí za to, aby byla ochutnávána každou částíčkou tvé bytosti? Po pravdě však stojí za to každické slovo, každé na svůj způsob a podle přirozenosti

své. Jak se to *může* provozovat, ukáže ti na několika stovkách slov má kniha *Křížem krážem češtinou*; ty však si z toho vezmi leda *příklad*, proboha ne *vzor*: tu chemickou laboratoř si musí každý zařídit po svém, jen tak je opravdu něco platná.

Až si ji v hlavě zařídíte, až v ní začnete kutit, svitne vám po nějakém čásku, co to je Čeština, co obnáší a vyznamenává, a co všechno jste zaspali svým chrápáním, vy ospalci ospalí. Z vašich očí se stanou mikroskopy, z vašich uší mikrofony, nebudete už přisleplí, nahluchlí a bez citu při setkání se Slovem. Otevře se vám nový svět, neskončený vesmír Jazyka.

Objevíte — teď teprv! — že jsou slova hedvábná, aksamitová, dykytová, zlatohlavová a slova z látky, které svět antiky říkal byssus; slova houbovitá, kašovitá, mázdřítá, šlachovitá, sukovitá, zrnatá, dužinatá, peckovitá, slova slizká a slova jako křemelí; slova draslavá, čpavá, dýmná, doutnavá i slova asbestová; slova opuková, čedičová, slídobá, živcová, achátová, ba i jachontová; a slova jantarová, jaspisová, chalcedonová i z horského křišťálu; topasová, berylová, turmalínová, krápníková a střežýlovitá; slova trnitá, ostnatá, hranostajová, chmýrnatá i slova jako kajčí prach; slova mátová, mateřídoušková, myrtová, skořičná, šalvějová, hořcová, ocúnová a slova jak arnika horská a jako rmen; a slova ve slupce, skořápce, krunýři, a jiná jak rozpuklá broskev; sněžná, smetanová, blankytná, brunátná jak stydlá krev a měňavá jak hrdlo holubí, a slova plameňáková a slova jak *Žar-ptica*, pták Ohnivák; a slova lyšajová a jiná jak soví letka a jako pápěří a babí léto, a zas i slova diviznová a jako *Victoria regia*; sírově žlutá a jiná jako pľľnoční plášť Luciferův; plouhavá, třepotavá, vlavá; šelestivá, harašivá, dunivá a řinčivá; slova violová, cellová, houslová, flétnová, hobojobá, *alla turca* a jako buben v pralese; slunečná, lunná a kohi-

noorová a jako kapradí květ a jako roh jednorožcův; a slova jako z mouřenínské Ethiopie a jako z bájně Thule a slova tichomořská, korálová, atolová — — — dost, ustávám — vzdávám se, nedalť mi Bůh pero Rabelaisovo, abych to všechno vypsál. A beztoho vím, že se pozastavujete, jak to básním, mluvě třebaš o slovech tichomořských v češtině. Ale já vám pravím, že nebásním — slyšte jen Oceanií a Mikronesii a Polynesii slov *babyka* a *tajiti* a *báživý*; a znám stovky dalších. Ale dost už o tom, vzdal jsem se.

Volejte si je pentagramem a kruhem černokněžnickým, mějte s nimi pletky, avantury a tajná dobrodružství. Služte jim a zápolte s nimi a nepusťte je, dokud vám nepožehnají: tajemství jejich prostoupí vás mrazem i žárem, žárným mrazem, mrazivou palčivostí. Pak teprv, po sedmi letech služebných, vezmete mzdu poctivého.

Ptáte se, jakou?

Vejdete do ráje. Prostřed něho je strom, ten *modrým květem zakvítá*, jak zpívá spanilá písňová legenda z Moravy. Považte jen, strom Velikán Velikánovič a obsypaný *modrými* květy! (Rád bych jen věděl, jaká je to modř? Zvoncová? Hořcová? Jistě že hořcová.) Co květ, to slovo, co slovo, to plod. Vztáhněte ruku — — —

Eritis sicut Deus scientes bonum et malum.

Vy všechna — vy, jež javor jste a klen
a víc jste klen a javor, než kdy byl
strom k prsti přissátý, a řkouce len
a pyl a rmen, jste nad len, rmen a pyl

a nad vše jste, co stačí hmatat hmat
a lovit zrak si z lovišť daleka,
a řkouc zor a bor a vůně mát,
jste zorů zor a vůně odvěká —

ty Zá-zraku, ty Slovo, jež jsi Dech
všech věčen v nás, ty Hrozne z Kanaanu,
svůj mok v nás lij a v nás jej kvasit nech,

neb viz: vše uplývá a znova hruď
je záhon tmy a pláč, však Ty, jež z vanu
jsi Amfora i Víno v ní, Ty BUĎ!

Čtu to zas rovnou tři měsíce po dni, kdy ten traktát byl dopsán. Tři měsíce věru dějinné, den co den napěchován převratnými změnami. Jak tu dnes stojím s tím, co bylo mým přesvědčením tenkrát, před třemi měsíci, tedy v dobách prádávých už?

Na věcech, o které jsem se svým perem (ale ve skutečnosti to byla tužka) bral tehdy v nemocničním pokoji infekčního pavilonu na Bulovce, nezměnilo se po mém soudu pranic. Leda že bychom novým zjevem nazvali velký zájem o češtinu, o její správnost a čistotu. Zájem, který by těšil, nebýt obavy, že se zvrhne v nedorozumění, jako by čeština prostá kazů a barbarismů byla už češtinou bůhvíjak dokonalou, jako by nás horlivé jazykové třibení mohlo samo o sobě dovést do zaslíbené země pravé a skutečné kultury jazykové. Byl by to omyl žalostný, omyl možná i osudný, kdyby se na něm utkvělo.

Psát správně je věc nemalá, zejména v našich poměrech; ale není to ani zdaleka ještě stav, kdy se píše dobře. Kdo oba pojmy ztotožňuje, je sám zas už pouhopouhý netušivec ve věcech jazyka, a kdyby měl všechny rejstříky Naší řeči v malíčku. Říkám tím, že je na škodu mít ty rejstříky v ma-

líčku? Ani pomýšlení, nic takového neříkám. Je dobře mít je v malíčku; ale to všechno je sotva víc než abeceda. Chcete snad utkvět na abecedě?

Jazyková kultura zavírá v sebe ovšem a zajisté jazykovou správnost, ale je to pojem vysoko převysoko nadřazený. Jazykové správnosti se lze přiučit, he přes noc, než přec jen přiučit, třeba doma po večerech. K jazykové kultuře třeba vychovávat výchovou celých generací.

Tedy za prvé učitel na škole národní. Hanebná společenská soustava jej po bůhvíkolik pokolení šidila a okrádala prostě o všechno, i o průpravu a prohloubené vzdělání. Nápravu přinesou učitelské akademie a nemohou ji ani přinést dost radikálně. Neboť učitel stojí — spolu s naší matkou — zcela bezprostředně u pramene a temeniska každého jazykového života v nás.

Za druhé češtinář středoškolský. Také on člověk dosud šizený. Co do požadavků, které vznáší traktát, dožil jsem se zatím nemalého zadostučinění, že Albert Pražák pronesl na akademické půdě požadavek, aby čeština byla aprobačním předmětem sama o sobě, bez každé kopulace s přítěží předmětů jiných.

Dnes ovšem se mi skoro už zdá, že skutečnou nápravu nepřinese ani toto opatření, že bude třeba řezu ještě císařstějšího. Obávám se, že universita, dnes nestvůrně zavalená živelným nápirem posluchačů, mezi mnohými úkoly, které — bez svého zavinění — nezdolá, nevyřeší dokonale ani výchovu češtinářů opravdu dokonalých. Zdá se mi, že skutečnou nápravou by byl jen nerozpačitý příklon ke vzoru fran-

couzskému, odhodlání k české době pařížské *Ecole Normale*. Do široka to zde vykládat nemohu — znalci vědí už podle toho pouhého jména, co myslím: soustavnou výchovu dokonalých stilistiků.

Redakce byly vyčištěny od lidského smetí, které v nich páchlo každým svým dechem a snad nejvíc tou svou češtinou: hrůza z toho, co ti lidé psali, byla vyvažována jen úlevným zadostučiněním, *jak* to psali. Je tedy zas dána možnost naděje.

Od lidí, kteří politicky vedou, dožili jsme se toho a onoho textu kloudného i podle sudidel jazykové kultury. A něco takového — z úst a per politiků — je u nás vzácností ode dávna. Buďme proto vděční za tu a onu vzácnost pokvětnovou.

Úřední texty jsou napořád spuštění před Hospodinem; pokud jde o texty státní správy, ani ne tak po stránce jazykové správnosti, ale téměř vesměs po kolikeré stránce dikční úrovně, dikční psychologie. Zde nová praxe ani za mák neotřásla tím, co říká můj traktát.

Z pohraničí slyším od lidí spolehlivě českých, náruživě českých a nadobro nezaujatých, že veřejné ústní projevy tamních nových hodnostářů mají úroveň takovou, že český svědek těch projevů okřívá při představě, jaké to je štěstí, že si Němci v pohraničí tak málo potrpěli na studium češtiny. Slyším, že to je apokalypsa. Nemám, co bych k tomu dodal.

Ale donesl mi kdosi, že v redakci *Mladé fronty* píší mládenečkové některý úvodník i pětkrát a šestkrát. Je-li pravda, co jsem slyšel tvrdit — a srdce mi poskočilo slastí — není

ani třeba, aby to na každém z těch úvodníků bylo hned znát a vidět. Neboť pak, milení, jsme opravdu na cestě k jazykové kultuře.

Pak máme vyhráno.

Pak kostky našeho jazykového osudu už padly.

A rovnou tam, kde padnout měly, ve stanu mladých.

A rovnou tak, jak padnout měly: pro dřinu, která je přepychem v očích lidí raněných slepotou.

I končí se tedy dovětek k traktátu a tím traktát sám velikým slovem:

autor, milení, autor je šťasten a je zas rád na světě.

Myrhami chval tě chválí —
však ty znáš Chválu jen jednu:
kde tichomořsky se valí
tvá vodstva, k hlubnému Bezdně,

kam nestihne vrš ni čeřen,
k pochvám tvých podmořských poupat,
neptán a nepověřen
pirátskou rukou se vloupat

a vyrvat k slunci a luně
květ slova, jak nikdy dosud
nezavoněl nám zdejší;

k tvým nejskrývavějším skrejším
vpáčit se a jak sám Osud
porody rychlit v tvém Lůně.

K slunci a luně — — —